

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK

A tolna megyei Akalacspuszta nevének besenyő háttéréhez. Akalacspuszta Tolna megyében, Paks és Györköny között terül el. A Sárvíz bal partja adott otthont az egyik legnagyobb besenyő csoportnak, amelyik a Kárpát-medencében megtelepedett. Az első jelentősebb számú besenyő csoport Zoltán fia Taksony fejedelem idejében (uralk. 970-ig) költözött be hazánkba. Vezérük a híres Tonuzaba volt, ki az abádi rév vidékén, a kemeji részekben rendezhette be szállás-területét. Taksony fejedelem feleségét is a besenyők közül választotta. Géza fejedelünk édesanyja tehát besenyő volt. GYÖRFFY GYÖRGY véleménye szerint a X. század harmadik harmadára tehetjük letelepítésüket, melynek célja a trónkövetelő Koppány Somogyországnak körülzárása lehetett (A magyarság keleti elemei. Bp., 1990. 168). Ezt a feltevést látszik alátámasztani az a fentebb említett tény is, hogy István királyunk nagyanyja részéről vér szerint is kötődött a besenyőkhöz. Akalacs környéke rengeteg besenyő eredetű helynevet őrzött meg (pl. *Tengelic, Kajdacs, Cece, Alap*). KISS LAJOS a „Földrajzi nevek etimológiai szótára”-ban (FNESZ⁴. 1: 63) Akalacspuszta eredetibb *Akalas ~ Akalus* nevét (az utóbbira l. pl. 1410: *Akalus*: ZsigmOkl. 2/2: 342) személynévből magyarázza, de ennek etimonját nem adja meg.

Véleményem szerint az *Akalacs* név – hasonlóan a besenyők törzsi neveihez – lószínnevet takar, ami a lófarkas kopják színére, közvetve pedig egy kisebb népcsoportra is utalhat. A szó a 'fehér' jelentésű *aq* (vö. kun, kzk., kirk., nog., oszm.tör. *aq* 'fehér'), valamint a 'tarka' jelentésű *ala* (vö. kzk., kirk., nog., *ala* 'tarka')¹ melléknevekből tevődött össze. Ehhez járult hozzá a -*č* kicsinyítőbecéző képző. A szó teljes jelentése: 'fehér tarkácska'. A különböző török népek törzsi-nemzetségi nevei között számos olyan példát találunk, amely lószínnevet takar, például *qaratay* 'fekete másodfű csikó': 1. eltörökösödött mordvin csoport, mely ma tatárul beszél', 2. kazak nemzetségnév; *aqtay* 'fehér másodfű csikó': kazak nemzetségnév; *kökdönen* 'kék negyedfű': kazak nemzetségnév; *alatay* 'tarka másodfű csikó': kazak nemzetségnév (KUN PÉTER, A nomád kazakok lótartásának néprajzi kérdései a kárpát-medencei párhuzamok tükrében. Doktori disszertáció, 2003. 67).

A kazak nyelvben – mely igen közel áll a kihalt kun nyelvhez – az *ala*-nak van egy másodlagos jelentése is: 'gyors, kitaró paripa' (vö. A. Ī. ĪSQAQOV, Qazaq tiliniñ tüsindirme sözdigi. Almati, 1974. 1: 182). Eszerint *Akalacs* neve a következő jelentést is hordozhatja: 'Fehér paripácska'.

Az *Alacs* gyakorinak mondható a török névadási rendszerben (vö. kirk., m.kipcs., hvár. *Alač* 'Tarkácska', kzk., nog., kkalp. *Alaš* 'ua.). Ezzel a névvel mint családnévvel Karcagon *Alacs*, Kunmadarason *Alács* alakban találkozhatunk. A kun családnév első írásos említése 1577-ből való. Viselője, *Alacs Péter* a kun Asszony szállás bírója volt (MÁNDOKY KONGUR ISTVÁN, A kun nyelv magyarországi emlékei. Karcag, 1993. 133). Ez nem meglepő, hiszen a besenyők és a kunok egymáshoz hasonló kipcsak török nyelven beszéltek.

Akalacspuszta neve nagy valószínűség szerint besenyő eredetű, amit a nyelvi bizonyítékokon kívül földrajzi elhelyezkedése is alátámasztani látszik. A szó jelentéseként a 'Fehér tarkácska', esetleg 'Fehér paripa' következtethető ki.

KUN PÉTER

¹ Rövidítések: hvár. = hvárezmi, kirk. = kirkiz, kzk. = kazak, m.kipcs. = mamelúk kipcsak, nog. = nogaj, oszm.tör. = oszmán-török.